

Vanuit dit andere perspectief is het zaak te zoeken naar mogelijkheden voor nieuwe invullingen van consumptie en wezenlijke leefstijlveranderingen, die zowel eigentijds als toekomstbestendig zijn

Hans Dagevos is consumptiesocioloog en als *senior scientist* verbonden aan Wageningen Economic Research van Wageningen University & Research.

quenties daarvan. Afscheid nemen van technologie als ultiem panacee is bovendien bevorderlijk voor politiek besef dat het nodig is om in te gaan zetten op verkenning en implementatie van impactvolle maatregelen die consumenten helpen hun consumptiegedrag op alternatieve manieren vorm en inhoud te geven. Hier is te denken aan financiële prikkels ten gunste van afnemende consumptie, aan het faciliteren van decommercialisering of aan de promotie van een consumptiecultuur van vrijwillige versimpeling als het nieuwe normaal.

Een weg vinden voor consuminderen tussen taboe en trivialiteit vereist eveneens dat we, indachtig de ontvankelijkheid van Mierlo voor de boodschap van de Club van Rome, het groeiparadigma openbreken om te ontsnappen aan onze preoccupatie met economische groei en bijbehorende focus op méér consumeren. Vanuit dit andere perspectief is het zaak te zoeken naar mogelijkheden voor nieuwe invullingen van consumptie en wezenlijke leefstijlveranderingen, die zowel eigentijds als toekomstbestendig zijn. Welke vormen kunnen deze consumptiestijlen aannemen en onder welke condities gedijen ze? Precieze antwoorden op zulke vragen moeten zich nog uitkristalliseren. Het stadium van eenvoudige oplossingen is zeker niet bereikt – niet in de wetenschap en nog minder in de praktijk. Maar het contrast met huidige consumptiepraktijken zal groot zijn doordat verlangens plaatsmaken voor behoeften, kwantiteit voor kwaliteit, mateloosheid voor matiging, welvaart voor welzijn, verspilling voor veerkracht en instantbevredestiging voor toekomstzorg.

Het mag duidelijk zijn: eerlijke consumptie op de agenda zetten is ook voor politieke partijen en politici veelgevraagd. D66 vormt hier geen uitzondering op. Toch is het belangrijk de uitdaging aan te gaan om consumptiegroei een halt toe te roepen en op dit thema verantwoordelijkheid te nemen. De sociaal-economische en ecologische noodzaak is er immers, na de tijd die sinds 1972 voorbij is gegaan, bepaald niet kleiner op geworden. ●

Er zijn grenzen aan de groei, zo weten we al vijftig jaar. En al vijftig jaar doen we niks met deze kennis: het lijkt wel alsof onze economie en maatschappij in een strak keurslijf van ‘alsmaar meer groei’ zitten opgesloten. Kunnen we de maatschappij niet anders inrichten? En hoe komen we daar? De *degrowth*-filosofie lijkt een passende aanpak.

Door Sophie Bloemen & Winne van Woerden

Naar welzijn voorbij de groei systeemverandering aan de horizon

De Financial Times stelde pas dat Nederland het eerste land is waar grenzen aan de groei echt in zicht komen. We kunnen eenvoudig niet blijven doen wat we doen, de huidige economie vraagt te veel van de natuur. Het besef begint in te dalen: het roer moet radicaal om. Dit roepen klimaatwetenschappers en ecologische economen al decennia. Al in 1972 na de publicatie van het rapport *The Limits to Growth* omarmde ook D66 dit besef, en zette in op een totale kentering van de economie; al was deze inzet maar kortstondig.

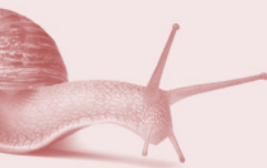
De markt zal de problemen waar we vandaag de dag mee te maken hebben niet voor ons oplossen. Wat nodig is, is een fundamentele transformatie van de economie. Dat betekent ook een ander samenlevingsmodel: anders leven, anders produceren, en andere waarden omarmen. De *commons* en het *degrowth*-gedachtengoed bieden hier perspectief.

Groei als dwingend kader

We leven in een tijd van grote sociale en ecologische opgaven. Het aanpakken van deze maatschappelijke uitdagingen gebeurt in Nederland en de meeste andere landen binnen een macro-economisch denkkader dat uitgaat van groei. Groei van de economie zou immers zorgen voor meer welvaart, meer banen, hogere overheidsinkomsten, en is nodig voor het aanjagen van groene innovatie en het ontwikkelen van duurzame

Wat nodig is, is een fundamentele transformatie van de economie

Door onszelf afhankelijk te maken van economische groei, lijken we geen kant op te kunnen. Zo zijn onze pensioenen bijvoorbeeld afhankelijk van groei

technologieën. Groei is zo verankerd in ons politieke en economische klimaat, en in de maatschappij als geheel dat het bijna onmogelijk voelt om buiten dit denkkader te treden. Door deze verankering van groei zien we nu dat veel Westerse landen, zo ook Nederland, vast zijn komen te zitten in allerlei 'groeifuiken': door onszelf afhankelijk te maken van economische groei, lijken we geen kant op te kunnen. Zo zijn onze pensioenen bijvoorbeeld afhankelijk van groei.

Steeds vaker worden er in de academie, in de samenleving en ook in beleidskringen vraagtekens gezet bij dit groeimodel. Meer en meer wetenschappers stellen dat een op groei gerichte economie niet houdbaar is. Toch vormt het zogeheten 'groene groeidenken', het geloof dat economische groei verenigbaar is met duurzaamheid, nog steeds de basis van ons klimaatbeleid. Maar empirisch bewijs voor groene groei is ver te zoeken. Ons huidig beleid van groene groei is ongelooflijk inefficiënt en gestoeld op wensdenken. In plaats van een ontkoppeling van onze economische activiteit en milieu-impact zien we immers dat stijging in welvaart alleen maar leidt tot een stijging in het landgebruik, watergebruik, energieverbruik en de uitstoot van broeikasgassen, met alle gevolgen van dien voor de toestand van onze planeet. De afgelopen dertig jaar heeft de Nederlandse overheid ruim 214 miljard euro uitgegeven aan klimaatbeleid, aldus cijfers van de OECD [*The Organisation for Economic Co-operation and Development*, red.] terwijl de totale uitstoot veroorzaakt door Nederlandse consumptie tussen 1990 en 2020 slechts met tien procent gedaald is – een tempo dat niet eens in de buurt komt van wat nodig is om de Parijsdoelen te halen. Een belangrijke reden hiervoor is dat de efficiëntiewinsten in een op groeigerichte economie tot méér consumptie leiden, niet tot minder, de zogeheten *rebound effects*.

Bovendien moeten we ons niet alleen zorgen maken om onze uitstoot, maar ook over de manier waarop onze groeiende energievraag samenhangt met ons grondstoffenverbruik. Het Internationaal Energieagentschap schat dat door de energietransitie de vraag naar zeldzame mineralen zoals lithium, nikkel en kobalt de komende twintig jaar met tweeduizend tot vierduizend procent zal stijgen (mits ons energieverbruik dus niet drastisch naar beneden gaat). De winst van de transitie naar schone energie wordt dus totaal tenietgedaan door de extra vraag naar energie die groei met zich mee heeft gebracht. Kortom: het is dweilen met de kraan open. Een opschaling van groene technologie binnen het groeimodel is simpelweg niet genoeg. Technologische innovatie alleen gaat ons niet redden. Het groene groeikader leidt tot reductionistische oplossingen voor milieuproblemen die een holistische aanpak vereisen.

Het *degrowth*- en *commons*-gedachtegoed als alternatief

In plaats van blijven worstelen om groeiende economieën te 'vergroenen', moeten we uit het groeidenken stappen en de economie fundamenteel anders inrichten. Maar hoe richten we een economie en samenleving in zonder groei? Een groeiende beweging van nieuwe economische denkers zoekt antwoord op deze vraag. Ze bevragen de houdbaarheid van ongelimiteerde economische groei op een begrensde planeet en schetsen de

contouren van een postkapitalistische transitie voorbij de groei. Denk aan de donuteconomie van Kate Raworth of het concept van een 'welzijns-economie'. Het *degrowth*-denken, dat geworteld is in denkscholen als feministische en ecologische economie, en sociale bewegingen gericht op milieurechtvaardigheid en mondiale dekolonisatie, sluit hier nauw op aan. *Degrowth*-onderzoekers pleiten voor economieën die gericht zijn op het voorzien in ieders behoeften binnen de grenzen van de planeet in plaats van op aanhoudende groei, winstmaximalisatie en welvaartsconcentratie. In een *degrowth*-transitie komt de economie ten dienste te staan van dat wat mensen daadwerkelijk nodig hebben voor hun welzijn. Kernwaarden als sufficiëntie, autonomie en zorg staan centraal. Sectoren en productieprocessen die irrelevant zijn voor het maatschappelijk welzijn worden verkleind, waardoor het totale energie – en materiaalgebruik zal teruglopen en de economie zal krimpen. Voor een kapitalistische economie die structureel afhankelijk is van groei, is deze krimp een sociale ramp. We kunnen er echter voor kiezen om een andere, postkapitalistische weg in te slaan. We zullen hiervoor de groei-afhankelijkheden uit de economie moeten halen en ervoor zorgen dat groei geen voorwaarde meer is voor het behoud van maatschappelijk welzijn.

Een *degrowth*-transitie gaat hiermee om het doorvoeren van ingrijpende veranderingen die raken aan onze gehele maatschappij. Het betekent een eerlijkere verdeling van inkomen en vermogen en het invoeren van bijvoorbeeld een forse belastingverschuiving van arbeid naar consumptie. Maatregelen zoals een verkorting van de werkweek kunnen worden ingevoerd, omdat de economie dan als geheel minder zal produceren. Er kan een baangarantie worden ingevoerd om de onderhandelingspositie van werknemers te versterken, in combinatie met een universeel basisinkomen. En de privatisering van publieke voorzieningen zoals de zorg, het onderwijs en het openbaar vervoer zullen moeten worden teruggedraaid.

Naast al dit soort beleidsstappen vraagt een *degrowth*-transitie om het omarmen van andere praktijken. Praktijken die een andere invulling geven aan werk en waardecreatie. Dit betekent het erkennen en waarderen van zorgwerk in het huishouden en daarbuiten. Maar ook het investeren in de lokale economie en de coöperatieve sector waar burgers zich verenigen rondom het voorzien van basisbehoeften zoals energie, voedsel en onderdak op een zelforganiserende manier. Dit domein wordt ook wel de *commons* genoemd: het is een vergeten en onderbelichte sector in de economie naast dat van de markt en de staat. De *commons* zijn nauw verbonden met de coöperatieve beweging. Denk bijvoorbeeld aan energiecoöperaties, broodfondsen en woongemeenschappen maar ook aan platformcoöps als alternatieven voor Uber en Gorillas, Wikipedia en open source software.

Ontleren, herleren en het centraal zetten van de gemeenschapseconomie

De *commons* vormen een cruciale bouwsteen in de transitie naar een postgroei-economie. *Commons* zijn inherent regeneratief en distributief. Een gemeenschap beheert gezamenlijk en op democratische wijze een hulpbron of voorziening. In de *commons* draait het om gedeelde voor-

De *commons* vormen een cruciale bouwsteen in de transitie naar een postgroei-economie. *Commons* zijn inherent regeneratief en distributief

zienendheid in plaats van privé-eigenaarschap en om een vorm van waardecreatie die niet altijd monetair is maar toch bijdraagt aan sociaal en ecologisch welzijn. In *commons* wordt bovendien een vorm van directe democratie gehanteerd: mensen worden in staat gesteld zeggenschap en invloed te kunnen hebben op hun directe leefomgeving. Tezamen met het economische aspect van gedeeld eigenaarschap maakt dit politieke aspect de *commons* ook emancipatoir.

Het *commons*-denken ziet mensen als talentvol en welwillend, als onderdeel van een gemeenschap, een plek en een gedeelde geschiedenis. Mensen zijn burgers, burens en collega's, niet slechts consumenten op een markt of 'klanten' in een verzorgingsstaat. Er wordt dus uitgegaan van een ander mensbeeld dan dat waar de klassieke economische traditie op stoelt. Het liberalisme, met haar nadruk op individuele vrijheid, heeft ons ons veel gebracht, maar heeft ook blinde vlekken. De zelfbewuste moderne mens leeft 'alleenig' en zonder gemeenschap om zich heen, terwijl zij of hij behoefte heeft aan zorgen voor een ander en bijdragen aan de groep. De mens leeft in een systeem dat focust op de fictieve economische mensen en is afhankelijk van instituties die zijn doordrongen van marktlogica. Deze logica heeft andere sociale en relationele dynamieken veelal verdrongen.

In de *commons* zijn mensen coöperatief, zorgzaam en sociaal, en niet slechts competitief, calculerend en individualistisch. In burgercollectieven en buurtnetwerken smelt zorgzaamheid voor mensen en omgeving samen met fundamentele basisbehoeften als wederkerigheid en verbinding. Hier leven en werken mensen naar een cultuur die niet uitgaat van individuele prestatie en competitie maar van onderlinge relaties en samenwerking. Principes als gezamenlijke verantwoordelijkheid, vertrouwen en solidariteit staan hier centraal.

Een andere economie en samenleving

De sociaal-culturele verandering is al aan de gang. Zeker bij de honderdduizend mensen die zich verenigen in gemeenschapsinitiatieven en buurtnetwerken. Deze burgerinitiatieven spelen in op de intrinsieke behoefte aan een gemeenschap en stellen zorgzaamheid en duurzaamheid centraal. Door het gemeenschapsleven en de binding met de buurt te versterken vormen ze de fundering van het lokale en economische leven. Ze spelen hiermee een cruciale rol in de transitie van een extractieve naar een regeneratieve economie: een economie die geen roofofbouw meer pleegt op de planeet en juist waarde toevoegt aan het bredere ecosysteem waar het deel van is.

De praktijk van de *commons* geeft ook vorm aan een breder begrip van bestaanszekerheid. Bestaanszekerheid gaat over een financieel bestaansminimum, maar ook over het in staat zijn jezelf te ontwikkelen en een zinvolle bijdrage te leveren. Het gaat dus ook over niet-materiele behoeften zoals het gevoel onderdeel te zijn van een gemeenschap, de rust en ruimte te hebben om te zorgen en het perspectief van een leefbare toekomst. Een verklaring voor de draai naar *commons* is dat ze in

deze behoefte voorzien, door de rol van wederkerigheid, gemeenschap, vertrouwen en zingeving.

Wat moeten we ons dan voorstellen bij een radicaal andere economie voorbij de groei? Stel je voor, de marktlogica wordt teruggedrongen en er komt meer ruimte voor mensen om zich in de gemeenschapseconomie te organiseren, te zorgen en te delen. Relationele economische principes van uitwisseling en het verbinden van individuele belangen met die van de gemeenschap vormen de basis. Er wordt geëxperimenteerd met nieuwe samenwerkingsvormen tussen de overheid, de markt, en de gemeenschap zoals publiek-collectieve partnerschappen. Ook wordt er grootscheeps ingezet op herverdeling en democratisering van de economie, het coöperatieve aandeel groeit. Er is aandacht voor de lokale economie, de buurt en de wijk en een focus op sociale en ecologische waardecreatie in plaats van pure winstmaximalisatie. De ingebouwde expansiedrift van het kapitalisme wordt aan banden gelegd en vervangen door politiek handelen dat gericht is op duurzaamheid, herverdeling en welzijn. We halen de groeiafhankelijkheden uit de economie en richten de verzorgingsstaat radicaal anders in, mede op basis van een nieuw begrip van bestaanszekerheid.

Een nieuw verhaal met andere doelen

Het moge duidelijk zijn dat dit toekomstscenario niet zomaar te realiseren valt. Gevestigde belangen zullen stevig vasthouden aan het bestaande. De overheid heeft een enorme 'transitiemanagementtaak' die ze zal moeten uitvoeren in coördinatie met andere overheden en vele andere partijen. Maar het zal moeten, en op korte termijn, voor onze eigen maatschappij maar zeker ook voor het mondiale Zuiden waar mensen het water letterlijk aan de lippen staat.

Het is nu zaak om ons voorstellingsvermogen over in wat voor economie we zouden kunnen leven enorm op te rekken. De narratieven en praktijken van *degrowth* en de *commons* helpen hierbij. Als we de economie weer gaan zien als een sociaal systeem om in elkaars behoeften te voorzien, in plaats van als een gegeven dat gedicteerd wordt door natuurwetten die buiten onszelf liggen, realiseren we ons dat we de economie ook op een hele andere manier vorm kunnen geven. In zijn boek *Out of the Wreckage: A new politics for an age of crisis* (2017) schrijft de Engelse auteur George Monbiot: 'It is not political leaders who ran the world, but big political stories. Humans try to navigate the world by means of narrative frameworks. [...] The stories which seize the public mind, determine the direction that society takes.' Het verhaal van oneindige groei op een eindige planeet begint steeds verder af te brokkelen. De tijd is rijp voor een radicaal ander economisch verhaal. ●

In de commons zijn mensen coöperatief, zorgzaam en sociaal, en niet slechts competitief, calculerend en individualistisch

Sophie Bloemen is politiek econoom en filosoof. Ze is medeoprichter en -directeur van *Commons Network*. In haar werk richt ze zich op een democratische digitale transitie en modellen voor een nieuwe economie vanuit een eco-feministisch perspectief.

Winne van Woerden heeft een achtergrond in *Global Health Sciences* en is bezig met een tweede master in *Degrowth*, *Ecologische Economie* en *Politieke Ecologie* aan de Autonome Universiteit van Barcelona. Ze werkt voor *Commons Network* als programlead *Degrowth @ Care Economy*.